

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AF VARTOV KIRKES
OG MENIGHEDS
HISTORIE

VED

TH. BALSLEV

UDGIVET AF
VARTOV VALGMENIGHED
KØBENHAVN 1955

AF VARTOV KIRKES
OG MENIGHEDS
HISTORIE

AF VARTOV KIRKES
OG MENIGHEDS
HISTORIE

VED
TH. BALSLEV

UDGIVET AF
VARTOV VALGMENIGHED
KØBENHAVN 1955

I Vartov Valgmenigheds første Aarsberetning, for Aaret 1920, blev der i en Artikel med Overskriften »Nogle Data ...« givet Medlemmerne en kort Redegørelse for Forbindelsen mellem Fortid og Nutid i den frie Menighedskreds. Det har længe været mit Ønske at give disse Oplysninger en noget videre Udførelse med en Skildring af Vartov Kirkes Historie fra dens Begyndelse og med en sammentrængt, men nogenlunde fyldestgørende Fremstilling af Forholdene i den frie Menighedskreds i Grundtvigs Dage og i Tiden derefter. Hundredaaret for Grundtvigs Ansættelse ved Vartov syntes at være en passende Lejlighed til at lade et saadant Mindeskrift fremkomme, og ved en Arv, som i dette Foraar tilfaldt Menigheden, blev det muligt at uddele det som Gave til Medlemmerne.

Det har været mit Ønske med dette lille Skrift ikke blot at give nogle historiske Oplysninger, men ogsaa at knytte Baand til de gamle Slægter, som vi skylder saa meget, og fremfor alt at bidrage lidt til at øge Kendskabet og Kærligheden til den Kirke og Menighed, som er vort fælles Hjem.

I Maj 1939.

Th. Balslev.

Anden, næsten uforandrede, Udgave fremkommer i Anledning af 200=Aaret for Vartov Kirkes Indvielse 11. Juni 1755.

I Maj 1955.

Vartov Valgmenighed.

I.

VARTOV Kirkes Historie gaar tilbage til Slutningen af det 13. Aarhundrede, idet Hospitalet, hvortil Kirken lige til den sidste Tid har været knyttet, har sin Oprindelse i det »Helligaands-Hus«, der blev grundlagt i København af Jens Krag, Biskop i Roskilde 1290–1300. København hørte paa den Tid under Roskilde Bispestol, og Biskoppen gav i 1294 Byen en Stadsret, som efter Borgernes Mening gjorde Indgreb i deres Rettigheder. Der udbrød alvorlige Uroligheder, og Borgerne angreb Biskoppen og beskød Slottet med Blider, men Jens Krag fik hurtig Bugt med Oprøret og paalagde som Bod Borgerne en Jordskyld, der skulde tilfalde det Hospital, han var i Færd med at bygge. Ved et Dokument af 30./1. 1296 erkender Borgerne deres Brøde og paatager sig Afgiften, og vi møder i dette Dokument det første Vidnesbyrd om Helligestets Hospital i København.

Saadanne Stiftelser oprettedes paa den Tid i stort Tal over hele den romersk-katolske Kristenhed; Forbilledet var Klostret St. Spirito i Rom, hvis Stifter, Guido af Montpellier, i Slutningen af det 12. Aarhundrede havde dannet et Broderskab, Helligaandsbrødrene, et borgerligt Sidestykke til Johanniterordenen, med det Formaal at pleje de syge, som blev indlagt paa Hospitalerne. Mange Steder, saaledes i København, var det kommunale Stiftelser, som stod under den stedlige Biskops Overhøjhed. I flere danske Købstæder fandtes lignende Helligaandshuse, hvis »Brødre« kaldtes Duebrødre, fordi Ordenen førte en Due i sit Segl.

1296–1530.

Da Hospitalet i København blev rejst paa den nuværende Helligaandskirkes Grund, lagde Jens Krag nogle af Bispestolens Indtægter dertil, og efterhaanden voksede Formuen ved Gaver

fra Konger og Adelsmænd. Men en væsentlig Del af Underholdet fik de syge, ved at Brødrene, de saakaldte »Helligaandsbedere«, gik omkring og tiggede Gaver til Hospitalet. De samme Brødre og de Præster, der var knyttet til Broderskabet, sørgede ogsaa for de syges aandelige Pleje. I 1449 nævnes en Kirke, som hørte til Helligaandshuset.

Da Christian I i Aaret 1474 var i Rom, fik han af Paven Tilsættelse til at oprette et Kloster paa Hospitalets Grund. Der rejstes da allerede Aaret efter en anseelig firfløjet Bygning, hvis Grund strakte sig fra Graabrødretorv til Amagertorv og henimod Købmagergade. Den vestlige og nordlige Fløj rummede Hospitalet, den østlige Kloret, mens den sydlige dannedes af Kirken. Nu blev det Klorets Munke og Præster, der sørgede for de syges legemlige og aandelige Pleje. Imidlertid blev Klorets Levetid kun kort; det ophævedes allerede 1530, da Reformationen trængte igennem i København.

1530—1666.

Ved Reformationen blev Helligaandskirken gjort til Sognekirke, og de øvrige Bygninger blev overladt til Hospitalet, der blev sat under verdsligt Tilsyn; i Løbet af det 16. Aarhundrede blev det sat i Forbindelse med Byens almindelige Fattigvæsen. At man ogsaa efter Reformationen vedblev at sende »Helligaandsbedere« ud i Landet for at faa Hjælp til de syge, kan ses af P. Palladius' Visitatsbog (Den fjerde Part: Om de fattige):

»De første fattige er de som ligge indlagt i hospitalet i Kiøbenhaffn og andersteds omkring i Seelandz land, der deris bud kommer her om til eder om guds almøse til dem... Men vilt du see huem du giffuer din almøse, da naar du kommer thill Kiøbenhaffn, gach ind i Hellig giestes husz møt i byen, gach der op ad den ene side, och nær ad den anden, och see huilche mange arme almyszehoffder, der ligger paa de senge, der næse, øyne och mund er aff ædet aff pocher och verch och kræfft— — Jeg vil iche andet befale eder om dennom, end at i ville giøre dem den skiell som i vilde haffue aff dennom, om i vaar der inde, og de her ude, naar dieris bud kommer om til eder — —«.

Hospitalet blev i Christian IIIs og Frederik IIs Tid en ret velhavende Stiftelse, og selv om Formuen vanrøgtedes ved uheldig

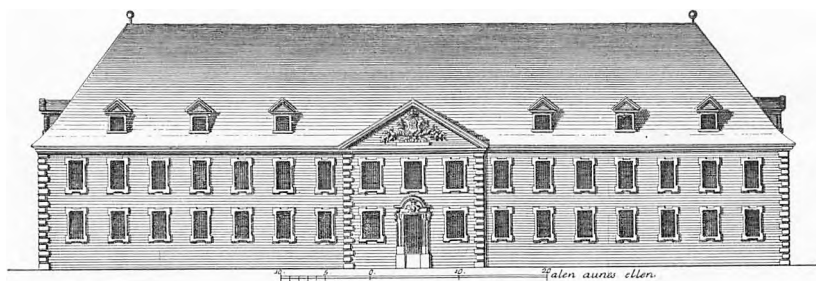
Administration, kom den ved Velynderes Hjælp atter paa Fode. Efterhaanden hørte Hjælpen ude fra Stiftet op, ligesom ogsaa Tilgangen til Hospitalet fra Provinsen formindskedes.

Christian IV, der havde Brug for Bygningerne ved Helligaandskirken til »Drenge og Pigers Tugthus og Børnehus«, flyttede i 1607 Hospitalet ud til en Gaard i Hellerup, »Rosbæk Mølle«, der hørte under Kronen. I denne gamle Kongsgaard var der i det 16. Aarhundrede bleven indrettet et Gæstgiveri, som kaldtes Vartou; Navnet stammer formodentlig fra det plattyske Waarthoe: Giv Agt! Ved Vartou fandtes en af de gamle »hellige« Kilder, hvortil syge kom for at søge Helbredelse, og Afgifterne fra de syge blev i denne Tid en væsentlig Indtægt for Stiftelsen. Det er rimeligvis denne Kilde, Holberg sigter til i sin Komædie »Kilde-Reysen«. Skønt Stiftelsen kun i faa Aar boede til Huse her, blev Navnet Vartou ved at følge den under senere Tidens Omskiftelser lige til vore Dage. Dog var det officielle Navn ikke Vartou, men Helligaandshospitalet.

Medens Hospitalets Beboere hidtil siden Klosters Ophævelse i 1530 havde faaet præstelig Hjælp hos vedkommende Sognepræst – maaske særlig beskikket dertil; iflg. Reglement fra Aar 1600 tilstaas der Præsten 20 Rigsdaler og fri Bolig – træffes der nu nogle Aar efter Flytningen til »Vartou« den Ordning, at Stiftelsen faar sin faste Præst, og 1615 ansættes Anders Christensen Aalborg som Hospitalspræst. Han efterfulgtes allerede to Aar efter af [sin Søn?] Jens Andersen Aalborg (1617–21), hvorefter Jens Sandersen var Præst til 1637. I hans Embedstid flyttedes Stiftelsen paany. Christian IV byggede – lidt Syd for hvor nu Trianglen ligger – to store Bygninger i Byens og Befæstningens Udkant (1630). Kongevejen til Helsingør gik mellem Bygningerne. I en af Sygestuerne var Gangene mellem Sengene opnævnt efter Evangelisterne, og for Endevæggen stod et Alter. Denne Stue har altsaa været brugt til Gudstjeneste.

Det var et anseligt Hjem, Hospitalet her havde faaet, men Herligheden varede kun kort. I Svenskekrigen 1658 blev Hospitalet Krigsskueplads, erobret af Svenskerne, men atter tilbageerobret af Danskerne og derefter nedbrudt. Beboerne maatte i disse sørg-

lige Tider anbringes under meget uheldige Forhold, først i en Gaard i Pilestræde, senere i »Børnehuset« (Straffeanstalten paa Christianshavn). Stiftelsens Præst i denne Modgangstid var Anders Mathiesen Hjøring (1637–78), der med stor Trofasthed og Opofrelse sørgede for sin fattige Menighed og »tryglede Føden sammen« til den. At hans egne Kaar ikke var lyse, ses af en Ansøgning til Kong Frederik III, hvori han beder om at faa anvist Naturalier for den Løn, han i otte Aar ikke har modtaget; der blev tilstaaet ham ét Aars Løn i Naturalier. Under Københavns Belejring 1658–59 havde han Lejlighed til at følge Krigen paa nært Hold og har givet en levende Skildring af den, et vigtigt Kildeskrift til den Tids Historie. Han oplevede at se Stiftelsen faa fast Bopæl igen, idet den 1666 ved en Gave fra Enken Ellen Willumsdatter blev sat i Stand til at købe en Gaard i Søndergade (nu Farvergade), hvor der en Tid havde været kongeligt Farveri. Gaarden var opført af Tyge Brahe, der havde et Observatorium paa den tilstødende Vold.

Fløjen mod Løngangsstræde opført 1724.

(Efter Thurah: Den danske Vitruvius).

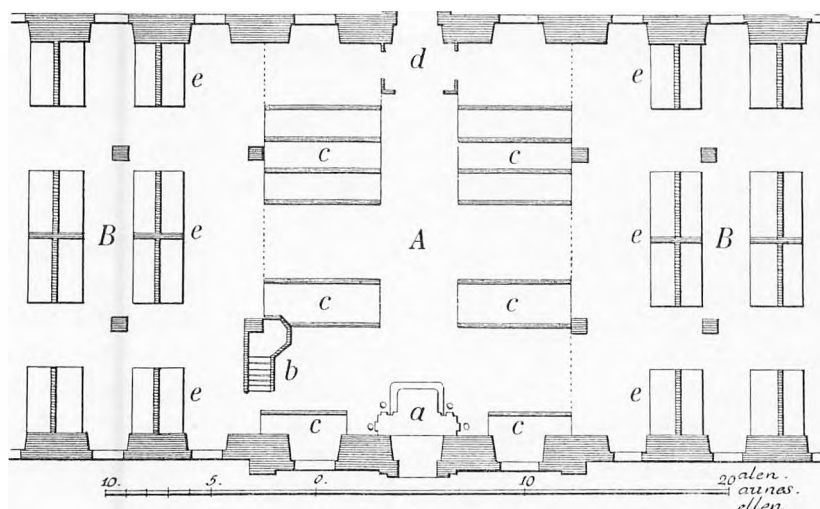
II.

Mens Stiftelsen var til Huse i den første Bygning fra Tyge Brahes Tid, havde den foruden Anders M. Hjøring følgende Præster: Magister Johan Berntsen Brunsmann (1679–1707), Vilhelm Sebastian Laurenberg (1707–21) og Laurids Gram (1721–26). Johan Brunsmann, tidligere Rektor paa Herlufsholm, var kendt som en flittig og lærd Teolog og ivrig Polemiker; han førte adskillige teologiske Fejder, bl. a. med Niels Stensen. Mest kendt for Eftertiden er han som Forfatter til »Kiøge Huuskaars«, et literært Minde om Tidens Overtro. Han maatte hele sit Liv kæmpe med Sygdom og et vanskeligt Sind, men var en from og oprigtig Kristen, hvad ogsaa hans Salmer vidner om. To Samlinger af Salmer har vi fra hans Haand (Aandelig Siungelyst 1676 og Den siungende Himmellyst 1687; i denne sidste den fra Tysk oversatte: »Hvi vil du saa dig klage«, Nr. 364 i »Festsalmer«, Nr. 81 i »Salmer«). I Brunsmanns sidste Aar havde Pietismen faaet nogen Indgang i Vartov og voldte hans ortodokse Lutherdom mange Vanskeligheder.

I Laurids Grams sidste Præsteaar ved Vartov maatte man begynde paa Opførelsen af en helt ny Bygning til Afløsning af den meget brøstfældige fra Tyge Brahes Tid. I Juli 1724 nedlagde Kronprinsen (den senere Christian VI) Grundstenen til den første Fløj af den Bygning, som endnu staar, og som skulde huse Vartov Hospital i over 200 Aar*). Først opførtes

*) Arkitekt var vistnok Johan Cornelius Krieger.

Fløjen mod Løngangsstræde, dernæst fulgte den mod Volden, og i 1744 rejstes Fløjen mod Farvergade. I denne sidste var der Bolig for Forstander og Præst. Mod Løngangsstræde indrettedes en lille Kirke, der gik paa Tværs af Bygningen. Portalen (se Gengivelsen S. 11) viser Kirkens Beliggenhed. Over Døren staar en latinsk Indskrift, som kan gengives saaledes: Forstandernes Embedspligt har rejst dette Herberge, der er bestemt til at hjælpe

Grundplan af den første Kirke (1724–55).

(Efter Thurah: Den danske Vitruvius).

A. Kirken. B. Sygestuer. a. Alter. b. Prædikestol. c. Kirkestole.
d. Indgang. e. Senge.

de fattige, som et Forbillede for offentlig Forsorg. Altret var anbragt lige indenfor den tilmurede Dør, og der var kun Adgang til Kirken fra Grønnegaarden. Kirken var aaben mod Sygestuer til begge Sider, for at de syge kunde tage Del i Gudstjenesten. Men da dette voldte Uro og anden Ulempe, og der desuden trængtes til mere Plads til de syge, besluttede man sig snart til en Udvidelse; en Bygning Øst for den første blev nedrevet, og en ny Kirke, den der endnu staar, blev opført 1755 paa denne Grund, mens den første Kirke blev inddraget til Hospitalet.

Præsterne ved den første lille Kirke var Ole Hersleb (1726–33),

Jens Winther Rasmussen Kisbye (1733–41) og Poul Hansen Egede (1741–89), i hvis Præstetid den nye Kirke blev bygget. Ole Hersleb, yngre Broder til den bekendte Sjællands Biskop Peder Hersleb, var stærkt paavirket i pietistisk-herrnhutisk Retning og var en oprigtig og nidkær Forkynder. Han følte sig af sin Samvittighed drevet til at undlade Absolutionen ved Nadveren, da han mente, at mange misbrugte den som en Garanti for Saligheden uden at vise oprigtig Anger og uden at regne hans indtrængende Formaning til Omvendelse og Bod. Der blev klaget over ham, og da han stod fast paa sin Overbevisning, blev han afsat fra sit Embede. Christian VI havde nok megen Sympati for Pietisterne, men den enevældige Konges Forordninger maatte ikke trodses. Aaret efter Herslebs Afsættelse blev der udstedt et »Varstov Hospitals Reglement til Guds Frygts Øvelse«. Det er vel sandsynligt, at hans Klage over Forholdene har givet Anledning til dette »Reglement«, der tyder paa, at en fast Haand tiltrængtes. I den første Paragraf mærker man Pietismens Kirketvang; den lyder saaledes:

»Til de sædvanlige Bøn- og Catechismi Læsninger, som dagligen holdes, om Formiddagen Klokken 9, Middagen 12, Eftermiddagen 3, og om Aftenen Klokken 7, skal Hospitals-Klokkerne, som sædvanlig, ringes, derefter alle Hospitals-Lemmerne, saa mange gaee kand, sig udi Hospitals-Kirken skal indfinde, og der forblive til Guds-Tieneste er forrettet og der er læst, efter gammel Brug, til og fra Bords. Skulle nogen af de Fattige til bemeldte Tid ey findes, skal de første gang af Forstanderen og Præsten formanens til Bedring, anden gang straffes paa Fire Skilling, tredie gang dobbelt, og om det oftere skeer, miste de en heel Uges Penge«.

Og som Beboerne skulde holdes til Gudsfrygt, saaledes ogsaa til Dyd og gode Sæder, – i § 2 hedder det:

»De Fattige, som bander, skiender, slaauer, eller usømmeligen omgaaes hinanden – item de som findes til Drukenskab og anden slem levnet tilbøuelig, og Forstander eller Præst det blive vidende, de miste første gang deris halve Uge-Penge, anden gang de heele Uge-Penge, tredie gang gives det Directeurerne tilkiende, at de Forargelige af Hospitalet kan udviises«.

Ole Hersleb drog til Herrnhut, men kom senere tilbage til København og døde 1760. Fra den sidste Tid stammer en lille Bog om »De første Trin til og i sand Christendom«. Det første »Trin«

Poul Hansen Egede.
(Jens Juel del. J. F. Clemens sc.).

lyder saadan: »Flye for alt hvad din Samvittighed siger dig at være Uret, og gjør alt det, den siger dig at være got«.

Poul Hansen Egede, der var Præst ved Vartov Hospital i 48 Aar, var Søn af Grønlands Apostel Hans Egede. Poul Egede var født 1708 og fulgte som 13-aarig Dreng med sine Forældre til Grønland, hvor han ved sin hurtige Tilegnelse af det vanskelige Sprog blev en god Støtte for sin Fader. Han blev i 1728 sendt til København for at studere og vendte 1734 tilbage til Grønland

som Præst og Missionær. Her arbejdede han med stor Iver og Dygtighed og var meget elsket af Grønlænderne. Han begyndte ogsaa her det store Arbejde med en Bibeloversættelse og en grønlandsk Ordbog, men det anstrængte hans Syn saa meget, at der var Fare for Blindhed. Tilsidst nødtes han til at rejse til Danmark. Her blev han 1741 Præst ved Vartov, men virkede tillige som Lærer og Tilsynsmand ved den grønlandske Mission, og i 1779 udnævntes han til Biskop for den grønlandske Kirke. I København fortsatte han sit Arbejde med Bibeloversættelsen; det ny Testamente udkom 1766. Desuden udarbejdede han en grønlandsk Ordbog og Grammatik m. m., og han nød høj Anseelse som »Grønlands Lærer«.

Det var i hans Præstetid, den ny Vartov Kirke blev bygget, og han skænkede den ene af Kirkens Lysekroner.

Vartov Kirke.

Grundstenen til den nye Kirke blev nedlagt 23. April 1754. I den var gemt et »Mindesmærke«, skrevet paa Latin. Dokumentet slutter med disse Ord: »Derfor helliger Retfærdighed i Forening

med Guds frygt dette rummeligere Hus for Gud, Skaberens og Opholderens, for at Gudstjenesten kan værdigt holdes, Forsynet tilbørligt dyrkes, og til evigt Minde om Guds Barmhjertighed«. Ved kongeligt Brev bestemtes det, at Indvielsen skulde finde Sted, »dog ikke med saa stor Ceremoni, som naar en Sognekirke indvies«. Det skete den 11. juni 1755, og Biskop Peder Hersleb holdt »en skøn og opbyggelig« Indvielsestale over Ordet i Luk. 19, 46: »Mit Hus er et Bedehus«.

Kirken, hvis Arkitekt ikke kendes, blev opført af gule Mursten med Sandstensindfatninger omkring Vinduer og Dør. Over Døren i en buet Fronton var anbragt den endnu eksisterende Kartouche. Taget har været brudt, mansardagtigt. [Først i 1856 blev den tredje Etage føjet til Kirken ligesom til hele den øvrige Bygning, og samtidig blev hele Façaden overtrukket med Puds og malet rød med Fuger].

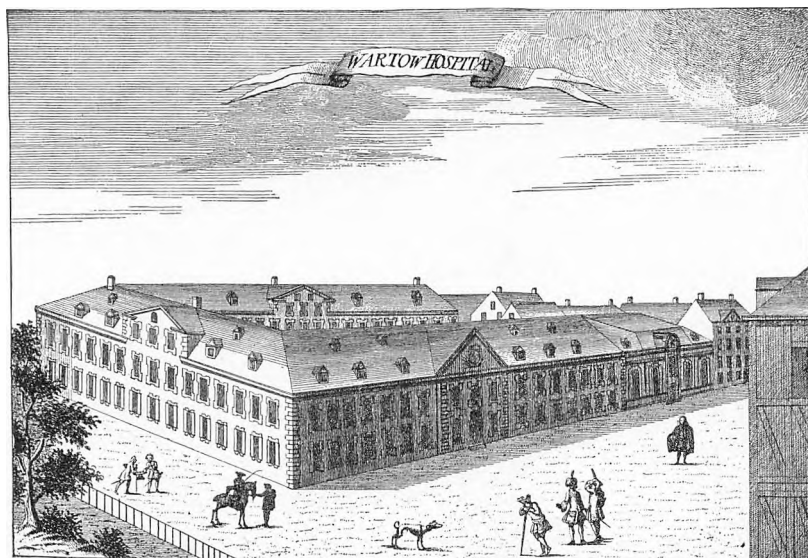
Det indre Kirkerum var væsentlig det samme som nu (se Grundplanen S. 29 – om Forandringer se S. 36 og 45). Fra den første Kirke medførtes Alter og Prædikestol, skænket 1728 af Geheimeraad Vincents Lerche, Direktør for »De fattiges Væsen«. Men nu blev Alterbilledet taget ud og Prædikestolen anbragt i dets Ramme. Denne Anbringelse af Prædikestolen ovenover Altret genfinder vi i flere af Samtidens Kirkebygninger, saaledes i Christianskirken og Frederiksberg Kirke. Alterbilledet, der fremstiller Korsfæstelsen, og som nu findes paa den vestlige Væg over Døbefonten, er malet af Hinrich Krock Aar 1728. Under Prædikestolen findes et mindre Maleri, forestillende Nadverens Indstiftelse, det er rimeligvis ogsaa malet af H. Krock. Senere, 1777, tilføjedes to Fløje med Malerier af Gravlæggelsen og Opstandelsen; hvem der har malet disse to Billeder, vides ikke. Selve Altret er en Opstilling af 4 korinthiske Søjler med et stort udskåret Topstykke. For neden paa de to inderste Søjler er anbragt to Adelsvaaben, bærende Vincents Lerches og hans Hustru Cathrine Vibes Forbogstaver og deres Valgsprog: fide, spe et amore – og: en Dieu mon espérance. Fra den første Kirke medførtes rimeligvis ogsaa en Del af Alterinventaret, saaledes Alterkanden, der paa Laaget bærer Indskriften: 1694 hafuer Rasmus Boesøn og hans K. Hu

stru Gundel Bendts D. med de welb. Directeurers Widenskab foræret denne Kande til det Høywerdige Altarens Sacramentes Brug udi Helliggeistes Hospital udi Kiøbenhavn«. Disken er fra 1746 og Alterkalken, som er et meget smukt Arbejde, fra 1759. Altersbrødsæsken har rimeligvis ikke fra Begyndelsen af været bestemt til kirkeligt Brug; det er et ciseleret Sølvarbejde, paa hvis Laag er fremstillet et Landskab med en Flod, som en Baad sætter over; paa Laagets Omkreds staar: Diderich Dreyer — Margrete Plum d. 30. Oktober 1691. Fra den første Kirke medbragtes maaske ogsaa de to Sæt Alterstager, de smaa bærer Aarstallet 1643, og de store, som er uden Aarstal, stammer omtrent fra samme Tid. Den lille Malm=Lampet ved Prædikestolen bærer Indskriften: Gud hielpe mig Anne Niels Andersen . . . 1676. Alt dette Inventar findes endnu i Kirken.

Klokketaarn har Kirken aldrig haft, saa de to Klokker, der formentlig har været i Brug snart efter Kirkens Opførelse, har vel fra Begyndelsen af ligesom nu været ophængt i en Klokkestabel. Den største Klokke er uden Indskrift, den mindste (øverste) har foruden Klokkestøberens Navn denne Indskrift: Feræret af Peder Jacobsen til Helligaands Hospital Anno 1762. — Fra Slutningen af det 17. til midt i det 18. Aarhundrede havde Stiftelsen sin egen Kirkegaard der, hvor der nu er Parkeringsplads mellem Vartov og Lurblæserne. — Et lille Orgel fik Kirken allerede 1755, skænket af Sværdfejer Poul Nielsen True »i Taknemmelighed og Glæde over en Broders Optagelse i Hospitalet«.

1755—1839.

Poul Egede opnaaede at gøre Tjeneste i den nye Vartov=Kirke i 34 Aar; han døde 1789, over 80 Aar gammel. Efter ham fulgte Nicolai Dresing (1789—1807). Fra hans Tid er os ikke synderligt bekendt ud over, at under Englændernes Bombardement 1807 søgte Kvinder og Børn og Gamle Ly i Vartov Kirke for »de Engelske Blus og Brande«. Han fulgtes af Hans Christian Mølsted (1808—18). Ved hans Tiltrædelse blev Præsteboligen inddraget til Hospitalsstuer; samtidig bortfaldt Direktionens Kaldsret, saa at de følgende Præster udnævntes af Kongen.

Vartovs Stiftelse med den nye Kirke (1755).
(Efter Pontoppidans Danske Atlas).

Fra 1818–22 var Valdemar Henrik Rothe Præst ved Vartov. Han var en lærd og flittig Mand; han blev som Sognepræst ved Trinitatis dr. theol., og ved den Lejlighed opponerede Grundtvig og imponerede Avditoriet ved sin Færdighed i det latinske Sprog. Mens Rothe var Præst ved Vartov, stiftede Enkemadam Cathrine Quist et Legat, for hvis Renter der hvert Aars 31. Oktober skulde afholdes en Mindefest for Morten Luther. Ved denne aarlige Højtid skulde der synges en Sang om M. Luthers Værk, og Legatets Giver udsatte en Præmie for det bedste Digt. Præmien blev vundet af stud. theol. E. S. Zahle, død som Slotspræst i København 1837 (Fader til Natalie Zahle). Imellem Deltagerne i Væddestriden var flere senere kendte Mænd, bl. a. stud. theol. G. P. Brammer, senere Biskop i Aarhus. Mindefesten for Morten Luther er holdt saa godt som hvert Aar i Vartov Kirke indtil 1934, hvorefter Legatet og dets Forpligtelser er overgaaet til Gammel Kloster.

Rothes Eftermand var Niels Giessing Wolf (1823–39), Lek

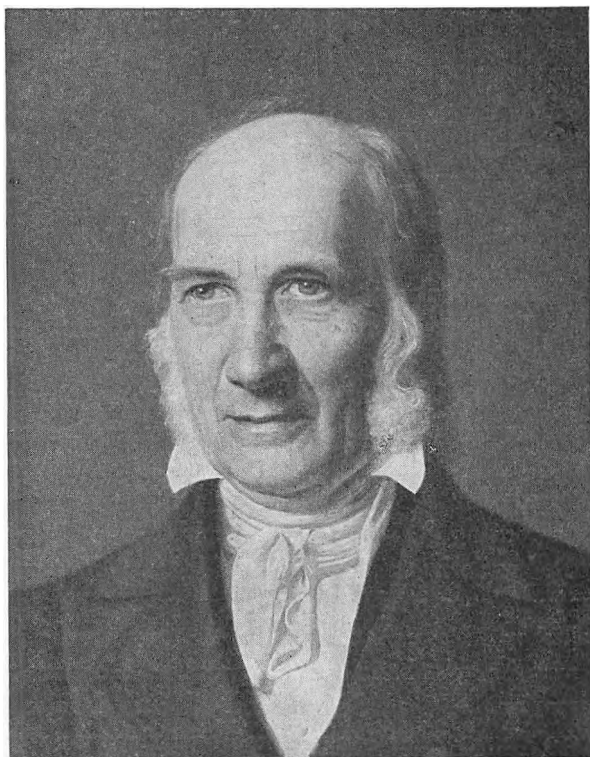
tor ved det grønlandske Seminarium og titulær Professor. Han havde været Missionær i Grønland og blev derefter Sognepræst i Præstø; han blev Grundtvigs Forgænger baade i Præstø og ved Vartov. Han var en veltalende og dygtig Prædikant, der i sin Vartov-Tid ikke blot var meget yndet af de gamle i Stiftelsen, men ogsaa samlede en stor Tilhørerkreds. Wolf blev 1839 Sognepræst ved Helligaandskirken, men maatte paa Grund af Svaghed tage sin Afsked 1845. Han døde 1848.

III.

N. F. S. GRUNDTVIG udnævntes i 1839 til Præst ved Vartov, og dermed indledes et nyt Tidsrum i Vartov Menigheds Historie. Endnu i 80 Aar, til 1919, er Kirken knyttet til Stiftelsen som en Slags Sognekirke, men der danner sig ved Siden heraf en fri, men fasttømret Menighedskreds, samlende sig om Grundtvigs Forkyndelse og Kirkesyn, om Ordet ved Daab og Nadver og om Lovsangen.

Der kan nu ved Hundredaaret for Grundtvigs Ansættelse ved Vartov være Anledning til at mindes de nærmere Omstændigheder ved denne Kaldelse. Efter at han i 1826 havde opgivet sit Embede som Præst ved Vor Frelzers Kirke og i nogle Aar havde været uden Præstegærning (i disse Aar falder bl. a. hans 3 første Rejser til England), havde han i 1832 faaet Tilladelse til at prædike ved Aftensangsgudstjeneste i Frederikskirken paa Christianshavn (nu Christianskirken). I syv Aar øvede Grundtvig denne Prædiketjeneste, de syv Aar da hans tre Størværker, Nordens Mytologi, Verdenshistorien I–II og Sangværket til den danske Kirke, saa Lyset. Hvem der kender Sangværket og i det hele taget kender Grundtvigs Tanker om Menigheden og om Ordet, vil forstaa, at en Prædikegærning alene ikke kunde tilfredsstillе ham. Dertil kom, at hans Sønnen havde naaet Konfirmationsalderen, og det var ham svært at tænke sig, at han ikke selv maatte forberede dem og konfirmere dem, og mest af alt, at han ikke i Menighedens Forsamling kunde række dem Nadveren. Han søgte om Tilladelse dertil og søgte ogsaa Præsteembede, men det strandede paa Kancelliets og Biskoppens Modstand. – Det var i den Anledning, Grundtvig Nytaarsaften 1838 søgte Biskop Mynster og talte sin Sag for ham, men de to kunde nu engang ikke komme paa Tale

fod, og Grundtvig følte sig saa haanligt afvist, at han gik bort i en oprørt Stemning. Da han for at tilbagevinde sin Ro lagde Vejen om ad Kongens Have, hørte han Fuglene kvindre venlig,

N. F. S. Grundtvig 1847.
(Efter Constantin Hansens Maleri).

og det faldt ham paa Sinde, hvad Salmisten synger om den Gud, der under Spurv og Svale Rede ved sit Alter til at udruge de spæde. Han gik nu rolig og glad hjem og satte sine Tanker paa Rim: »Hvad kviddrer I om, I Spurve graa! – Saa seent i Kongens Have? – Vil I for min Vaande Bod mig spaae: – En Skat i Ny-aarsgave, – En Svale-Rede, et Spurve-Skjul, – Hvor Unger mine kan lege Jul – Og fjedres til at flyve!« Og skønt han maa sige,

at »Klogskab siger: det faaer du ei, – For Kæmper spærre den Kirkevei, – som fri er af Guds Naade!« – saa kunde han ogsaa føje til: »Men, Klogskab! du glemmer, Herrens Aand – Er Friheds Ven i Nøden, – Og glemmer, Gud Faders højre Haand – Er stærkere end Døden, – Hans Øjne funkle . . . , hvorhen de see, – Der smelte Kæmper som Vox og Snee, – Og saa gjør Kongens Hjerte!«

Og hans Haab blev ikke til Skamme. Først paa Aaret 1839 blev Embedet ved Vartov ledigt, og, som han siger i Kirkespejlet, han havde længe haft Kig paa det som en Krog i Statskirken, hvor han som kristelig oplyst Præst kunde udholde Stillingen. Han gik til Frederik VI, og Kongen tog venlig mod hans Ansøgning, men spurgte dog Mynster to Gange, om han ansaa det for tjenligt, at Grundtvig blev ansat, hvortil Mynster svarede, at han maatte tilraade det, »da han (Grundtvig) uden Embede endnu vilde anstifte mere Uro«. Og Frederik VI, som vel misbilligede og var ængstelig for den »Uro«, som Grundtvig voldte, men som dog aldrig kunde glemme, at han i 1814 i Nødens Time havde sammen med Studenterne meldt sig til Fædrelandets Forsvar, udnævnte ham da til Præst ved Vartov (28./5. 1839). Den 9. Juni blev han indsat af Stiftsprovst Tryde og holdt sin Tiltrædelsesprædiken fra den Prædikestol, hvorfra han i over 33 Aar skulde forkynde Ordet. Denne Prædiken lod han trykke i et Sendebrev til den engelske Præst Mr. Wade i Helsingør, med en Indledning, hvori han fortæller om sin Kirkekamp og om, hvorledes han nu paany kan være Præst i den danske Statskirke, efter at han er kommen til Forstaaelse af, at Friheden tjener Guds Sag bedst, og at tilstrækkelig Frihed kan opnaas, naar blot Sognebaandet kunde løsnes, saa Præster og Menigheder kunde leve sammen uden aandelig Tvang.

I Nordisk Kirketidende for 2. Juni omtaler Jac. Chr. Lindberg, at Grundtvig er kaldet til Vartov »til almindelig Glæde for hans Troesbrødre i og ved Hovedstaden, som nu ikke alene kunne høre hans Prædiken, som forhen i Frederikskirken, men kunne gaa til Alters sammen og faa deres Børn confirmerede hos ham. Med Hensyn til Daaben er vi imidlertid endnu ikke

hjulpne«. I 1889, 50 Aar efter, minder C. J. Brandt i Dansk Kirke-tidende for 9. Juni om, hvad der skete i 1839. Dog siger han, at for dem, der dengang fulgte med fra Frederikskirken, staar denne Dag egentlig ikke som Stiftelsesdagen for Vartov frie Menighed, fordi det for dem igrunder kun var en Flytning. Evangelisk kristelig Salmebog flyttede jo med, og først i 1845 begyndte den danske Kirkesang saa smaat at kvidre. Og der var ikke Tale om Sakramenternes frie Brug udenfor Stiftelsens Medlemmer før 16 Aar efter ved Sognebaandets Løsning 1855. Brandts ældste Børn blev vel døbte af Grundtvig, men i det Sogns Kirke, hvor han boede, og Altergangen vedblev man at søge i de Kirker, man var vant til. Hvad Brandt her meddeler, stemmer for Daabens Vedkommende med Vartov Kirkebog, og det skete naturligvis heller ikke med ét Slag, at Grundtvigs Tilhørere søgte deres Altergang i Vartov. Imidlertid viser Kommunionbogen lige fra det første Aar en lang Række Altergæster, saa Lindberg beholder Ret i sin Udtalelse om denne Sag. Og det er derfor i sin gode Orden, at vi regner Grundtvigs Tiltrædelse i 1839 som Begyndelse paa Vartov frie Menighed, selv om det varede nogle Aar, inden Livet helt frit kunde udfolde sig.

1839—1872.

Hvad N. F. S. Grundtvig, ogsaa i sin Gærning som Præst ved Vartov, har betydet baade for den Menighedskreds, der samledes i Kirken, og for hele den danske Menighed, er velkendt. Vi véd, at vi kunde ikke den Dag idag leve vort Liv i den danske Menighed, hverken i Former eller med Indhold, som vi efter Evne gør det, hvis vi ikke havde haft den aandelige Vejleder og Seer og Sanger iblandt os. Det er imidlertid ikke Vartov=Menighedens indre Historie, ej heller Grundtvigs Historie, her skrives, men i det væsentlige kun de ydre Rammer for Livet. Dog vil det maa-ske have sin Interesse at give en kort Oversigt i kronologisk Orden over Grundtvigs Skrifter og de vigtigste Begivenheder i hans Vartov=Tid. (Hans talløse Artikler, Sange og Salmer anføres ikke her):

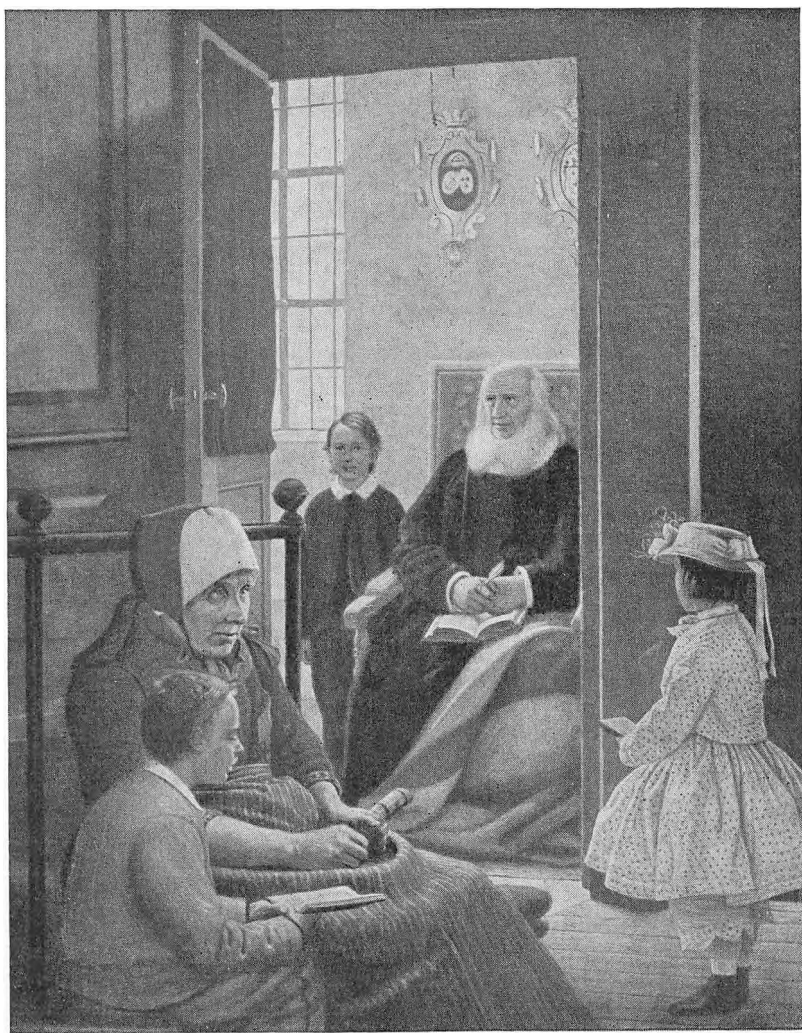
1839. Ansættelse ved Vartov. — *Aabent Vennebrev til en engelsk Præst.* — *Frisprog mod Mynsters Forslag.*
Frederik VI †. *Sangværk II 1. Hæfte.*
1840. *Phenix-Fuglen.* — *Kirkelige Oplysninger* (i Nordisk Tidsskrift). *Bøn og Begreb om den danske Højskole i Soer.*
1841. *Sangværk II 2. Hæfte.* (*Sangværk II* udkom samlet 1870).
1843. *Rejse til England.* — *Om Religions-Forfølgelse.* — *Haandbog i Nyaars-tidens Historie* (1843—56).
1844. *Brage-Snak.* — *Sygdom* (*Sov sødt, Barnlille.*) — *Digtet om Thorvaldsen.* 4./7. *Mødet paa Skamlingsbanken.* — *Rødning Højskole.*
1845. *Prøvehæftet til Salmebogen.* — Nord. Studentermøde i København. 25./12. *Salmehæftet i Vartov Kirke.*
1847. Kgl. Brev om Real-Højskole i Sorø. — *Lykønskning til Danmark.*
1848. Christian VIII †. *Krigen 1848—50.* — *Danskeren 1848—51.*
Grundlovgivende Rigsforsamling. — 6./11. Grundtvig Rigsdagsmand for Præste.
1851. 14./1. Fru Lise Grundtvig †. — Nord. Studentermøde i Kristiania. — 24./10. Grundtvig gift med Fru Marie Toft.
1853. Grundtvig 70 Aar. — *Folkegaven til Grundtvigs Højskole* (oprettet 1856).
1854. 9./7. Fru Marie Grundtvig †. — *Kristenhedens Syvstjerne* (1854—55), udkom samlet 1860.
1855. *Loven om Sognebaandets Løsning.* — *Den kristelige Børnelærdom* (1856—61), udkom samlet 1868.
1857. Nordisk Kirkemøde i København.
1858. 14./4. Grundtvig gift med Fru Asta Reedtz.
1860. *Dansk Ravnegelder* (først trykt i 1909).
1861. 50 Aars Præstebubilæum — Grundtvig udnævnt til Biskop. Foredrag om Kirkehistorien (*Kirkespejl* 1871).
1863. Grundtvig 80 Aar. Første Vennemøde (de følgende i 1865-66-68-69-71).
1864. *Krigen.*
1886. Grundtvig Landstingsmand (protesterer mod den reviderede Grundlov).
1867. *Sygdom.*
1868. *Valgmenighedsloven.*
1872. 1./9. Grundtvig sidste Prædiken i Vartov Kirke. 2./9. Grundtvig †.

Salmesangen.

Efter at den nye Salmedigtning var brudt frem, især i Grundtvigs Sangværk 1837, blev Ønsket om at faa afløst »Evangelisk christelig« med en bedre Salmebog stærkere og stærkere. Grundtvigs Venner opfordrede ham ivrigt til at tage dette Arbejde op, og han var villig dertil, saa meget mere som det Tillæg, der 1843

var samlet af Mynster, slet ikke kunde tilfredsstille Trangen (der var f. Eks. kun optaget én, tilmed forvansket, Salme af Grundtvig). Han samlede nu et Tillæg paa c. 100 Salmer og begyndte Trykningen af »Salmer til Kirkebod«, men kun to Ark blev trykt, fordi Arbejdet blev taget op af Københavns Præstekonvent. Der nedsattes et Udvalg, hvori Grundtvig fik Sæde, og et Prøvehæfte blev udgivet (109 Salmer, deraf 22 af Grundtvig). Der kunde imidlertid ikke blive Enighed herom i Konventet, og et Andragende om at bruge Prøvehæftet som Tillæg blev afslaaet. Sagen syntes strandet, og saa blev det dog Aarsagen til, at man slog ind paa den bedste Vej. I Oktober 1845 havde Menigheden anmodet Grundtvig om, at der fremtidig maatte synges Salmer af Prøvehæftet, og det gav ham Stødet til at forsøge. Juledag 1845 blev der omdelt et lille Hæfte paa to Oktavblade med 4 Salmer (»Et Barn er født« – »Lovet være du Jesus Krist« – »I denne søde Juletid« – »Fra Himlen kom en Engel klar«); de to første blev sunget Juledag, de to andre anden Juledag. Da der ikke blev gjort Indsigelse fra de gejstlige Myndigheder, fortsatte Grundtvig med et nyt lille Hæfte til Paasken 1846 (heri bl. a. »Tag det sorte Kors« og »Han som paa Jorden bejler«). Næste Jul kom »Julen har Englelyd«, og saaledes fortsattes det, indtil i 1850 de udkomne Salmer samledes i et Fælleshæfte med Titlen »Festsalmer«. Der blev i Aarenes Løb føjet flere og flere til, og ved Grundtvigs Død var der kommen 10 Udgaver, tilsidst 331 Salmer. »Festsalmer« fremkom som Tillæg til Evangelisk christelig Salmebog og fortsatte altsaa dennes Numre.

En af Deltagerne i Gudstjenesten Juledag 1845 skriver herom: »Siden jeg første Juledag i Vartov Kirke hørte Vuggesangen: »Et Barn er født i Betlehem« og hørte – ja jeg ved ikke at ligne det ved andet – Gængerne gaa paa Himlens Vugge, saa tvivler jeg slet ikke om, at den levende Kirkesang jo er os nær«. Denne Følelse deltes af mange, der aldrig kunde glemme den Glæde og Højtid, der gik gennem Menigheden den Dag og fulgte dem, naar de senere samledes. Og deres Haab og Glæde blev ikke til Skamme, der løftede sig i Vartov Kirke en Salmesang, der sang Herren en ny Sang. Den bredte sig ud over hele Landet og lærte

Grundtvig under Salmesangen i Vartov Kirke.
(Efter Maleri af Prof. C. Dalsgaard 1868).

maaske mere end noget andet Kristne at lytte til det fornyede Vidnesbyrd om Herrens Ord i Daab og Nadver. Hertil bidrog naturligvis ogsaa den efterhaanden store Kreds af yngre Præster, der var bleven Grundtvigs Lærlinge, P. Rørdam, de to Brødre

Fenger, Vilh. Birkedal o. m. a. Og der blev nu nyt Kildespring i hans Salmedigtning, hans Væld syntes uudtømmeligt, og lige til sine sidste Aar sang han Salmer, som er Menigheden kære. Rigest strømmede det frem i 40'erne og 50'erne, men ogsaa ved de 80 Aar sang han »Det er saa yndigt at følges ad, hvor banet —« og »Velsignelse, al Jordens Tarv«. Hans sidste fuldstændige Salmedigt er vistnok »Gammel nok jeg nu er blevet«, skrevet i 1872, men endnu d. 27. August 1872 omarbejdede han »Let er min Byrde«, og samme Dag skrev han sit sidste Vers, Slutningsverset til Sangværk IV Nr. 23: »Men siges Ja af Hjertens Grund — Da staar Indgangen aaben — Og Himlens Fred i allen Stund — Opdukker gennem Daaben«. —

Hjælpeforeningen.

Omtrent ved den Tid, da Sognebaandets Løsning gjorde det muligt for Vartov Menighedskreds at knyttes stærkere sammen, gav Fællesfølelsen sig et synligt Udslag, idet nogle Medlemmer fik den Tanke at danne en Hjælpeforening, der skulde virke som en frivillig Menighedspleje. Det var det første Arbejde i nyere Tid for Menighedspleje i København. Indbydelsen hertil udsendes i November 1854 og havde som Underskrivere nogle af de mest kendte Mænd indenfor Vartovkredsen i Grundtvigs Tid: P. O. Boisen, Grundtvigs Svigersøn og Kapellan, Kand. C. M. Kragballe, Handskemager N. F. Larsen, Skomager P. Mouritsen, Kand. D. Schmidt, Brygger J. Vestberg og Skræddermester C. H. N. Vinther. Indbydelsen lød saaledes:

»De Fattige har I altid hos Eder«, siger Vorherre, — og det af den Grund, at der altid kan være Leilighed for Christne til at meddele og gjøre vel. — Hvor der nu er en snævrere Kreds af Christne Venner, der er det en Selvfølge, at de hjælpe hverandre — hver efter sin Evne, under Følelsen af, at de er Lemmer paa det samme Legeme. — Et saadant Samfund synes nu igennem mange Aar at have dannet sig om Prækestolen og Nadværbordet i Vartov Kirke med den fri Menighed, som der forsamles om Søndagene. — At der i denne findes en Deel Trængende, vil være bekendt for de Fleste, som ofte derved har havt Leilighed til at meddele; men disse »Kjærligheds« Gaver lade sig vistnok ordne og uddele til større Gavn og Glæde baade for Modtagerne og Giverne! — Undertegnede, som

ere valgte af en mindre Kreds af denne Menighed, er derfor sammentraadt for at opfordre alle dem, som har sluttet sig til denne fri Menighed, frivillig at bidrage til Oprettelsen af en Hjælpekasse, hvormed vi — efter samvittighedsfuld Undersøgelse — vilde forsøge med Raad og Daad at afhjælpe Trangen for de 20 til 30 Familier, som vi i flere Aar allerede har havt god Leilighed til at kjende i vor Menighed. — Oprettelsen af en saadan frivillig Hjælpekasse, der muligen vil blive efterlignet i andre Menigheder, vil give Haab om at faa det tvungne Fattigvæsen omsider afskaffet!

Vi anmoder derfor alle i Menigheden, som føle sig tiltalte af denne omskrevne Plan — godhedsfuldt tegne deres Navn og velvillige Bidrag paa medfølgende Liste. For Modtagelsen og Anvendelsen af disse Menighedens Kjærligheds Gaver, som vi tilbyde at modtage efter Givernes eget Tykke, skal et aarligt Regnskab blive aflagt og være til Eftersyn«.

*Denne Kjerlighedsgjerning er saa aldeles
i Christdommens Aand, at jeg ikke blot
tilønsker den lykkelig Fremgang, men tør
godt forsikkre den om Hans Velsignelse,
som selv finder det saligere at give end
at tage, men som vil, at vi ikke skal
føde Dovenskab eller opelske Lediggang,
men at vi gladelig skal komme de virkelig
Trængende til Hjælp af den Formue,
Han giver, i Vorherres Jesu Navn til
Gud Faders Ære.*

25 Marts 1854: N. S. J. Grundtvig

Paa denne Indbydelse skrev Grundtvig ^{*)}, som selv tegnede sig for det første Bidrag: »Denne Kjærligheds-Gjerning er saa aldeles i Christdommens Aand, at jeg ikke blot tilønsker den lykkelige Fremgang, men tør godt forsikkre den om Hans Velsignelse, som selv finder det saligere at give end at tage, men som vil, at vi ikke skal føde Dovenskab eller opelske Lediggang, men at vi gladelig skal komme de virkelige Trængende til Hjælp af den Formue, Han giver, i Vorherres Jesu Navn til Gud Faders Ære«.

Denne Hjælpekasse gjorde i en Aarrække et ikke ringe Arbejde med at støtte trængende Medlemmer af Menigheden og

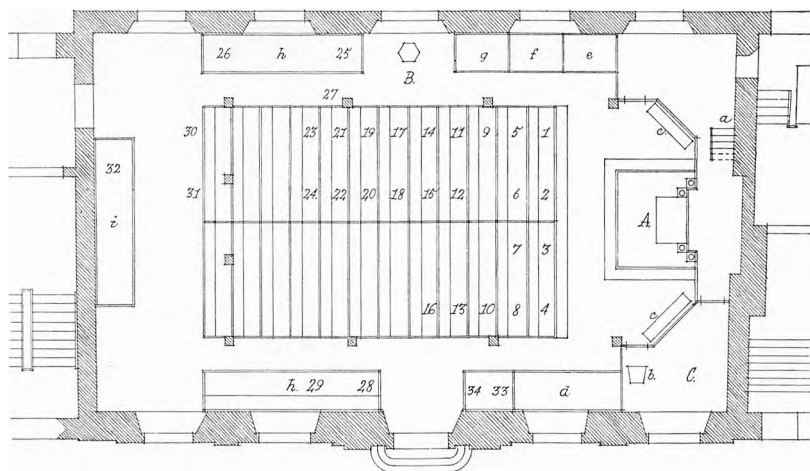
*) Se ovenstaaende Faksimile.

blev ogsaa efterlignet andre Steder. Den eksisterer endnu som Vartov Valgmenigheds Hjælpeforening, og den kan ikke kaldes overflødig, selv om Drømmen om at faa »det tvungne Fattigvæsen« ikke gik i Opfyldelse.

En særlig Betydning fik Hjælpekassen derved, at dens Styrelse udgjorde en Slags Menighedsraad, der kunde optræde paa Menighedens Vegne og bl. a. overfor Myndighederne ved Embedsledighed kunne fremsætte Ønske om en bestemt Mand til Præst for Vartov. Dette Ønske blev imødekommet hver Gang med Undertagelse af Kaldelsen i 1890, da Menigheden havde indstillet Fr. Jungersen.

Kirken.

I 1856 blev hele Stiftelsens Bygning, ogsaa Kirken, forhøjet med en tredje Etage, og samtidig blev den lille 3-Fags Bygning Øst for Kirken opført. Bygmesteren var N. S. Nebelong. Ved denne Ombygning blev Kirkens Indre noget ændret. Som det ses af vedføjede Plan over Kirkerummet før 1856, var Bænkene tidligere samlet i Kirkens Midte med Gange paa Siderne, og Døbefonten var anbragt paa Langsiden ud mod Grønnegaarden. Nu blev der lagt en Gang i Midten, og Bænkerækkerne blev ført ud til Siderne; dog blev de tre Aflukker mod Grønnegaarden (til Borgmester, Forstander og Præst) bibeholdt ligesom de to Aflukker mod Løngangsstræde, af hvilke Dronning Caroline Amalie med Følge benyttede det øverste. En ny Døbefont blev skænket Grundtvig paa hans Fødselsdag 1858 af Menigheden; den fik da sin nuværende Plads ved Kirkens Indgang, efter den gamle Regel, at Fontens Anbringelse ved Indgangen symboliserer Daaben som Indgang i Menigheden. Døbefonten var udført i norsk Marmor af Nordmanden C. Borch. Daabskummen bæres af en snoet Søjle med Vinranker, paa Fodstykket staar: Jeg er det sande Vintræ. Daabskanden blev skænket ved samme Lejlighed. — Sakristiet paa begge Sider af Altret (se Planen) blev ikke fjærnet ved denne Restavrering, det ses endnu paa Dalsgaards Maleri: Grundtvig i Vartov Kirke (1864); det er sandsynligvis taget ned kort efter Grundtvigs Død.

Grundplan af Vartov Kirke før 1856.

A. Alter. B. Døbefont. C. Sakristi. a. Opgang til Prædikestol. b. Grundtvigs Plads. c. Bænke.
 d. Dronning Caroline Amalies Stol. e. Inspektørens Stol. f. Præstens Stol. g. Borgmesterens Stol.
 h. Lukkede Stole. i. Lukket Stol med Glasruder. 1.—34. Kendte Kirkegængeres faste Pladser.

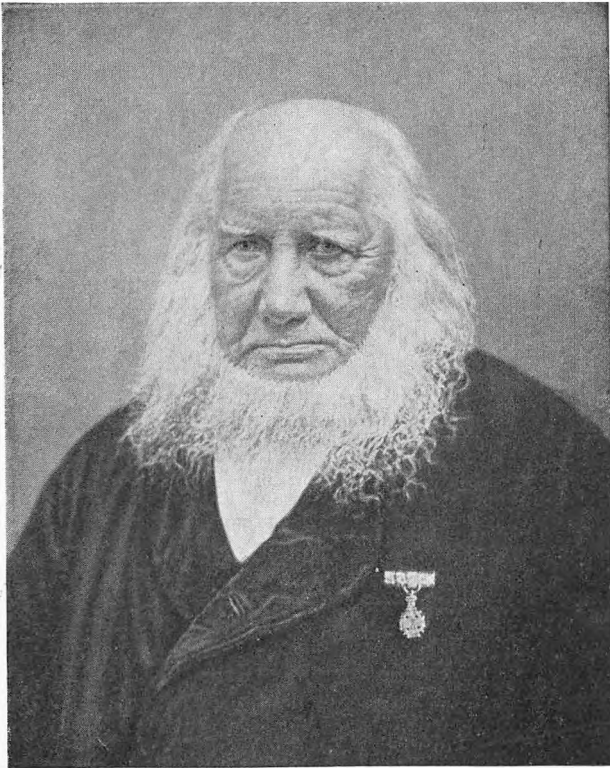
1. P. C. Skovgaard.	12. C. M. Kragballe.	24. Oberstl. Bærentzen.
2. Skolebestyrerinde Fru Mariboe.	13. Peder Kjellerup Algreen.	25. Familien Ley.
3. Kammerherre Carlsen.	14. P. O. Boisen.	26. N. F. Larsen.
4. Fru Marie Toft.	15. H. Boisen.	27. C. Hostrup.
5. Amtmand Grev Moltke.	16. H. L. Martensen (?).	28. Landskabsmaler Scheuermann.
6. Frk. Mally og Nanny Bech.	17. C. J. Brandt.	29. O. J. Sadolin.
7. Kammerherreinde Neergaard.	18. Ludvig Helweg.	30. Johan Grundtvig.
8. Oberstinde Morgenstjerne.	19. H. Thurah.	31. Svend Grundtvig.
9. Carl Ploug.	20. Jens Lassen Knudsen.	32. Frederik Hammerich.
10. Godsejer G. Rosenmüller.	21. S. F. A. Göricke.	33. Urtekammer J. Terkildsen.
11. P. Chr. Kierkegaard.	22. R. Th. Fenger.	34. Urtekammer J. P. Böttger.
	23. Silkefarver Hansen.	

Under dette Ombygningsarbejde havde Menigheden benyttet Slotskirken til Gudstjeneste. Da man vendte tilbage til Vartov 1. S. e. Hellig tre Konger 1858, holdt Grundtvig en Prædiken, der formede sig som en Indvielsestale. Heri siger han til Slut:

»Jeg kom herind mellem disse Mure engang i forrige Aar, da alt laa i Grus, og man saa hverken Prædikestol eller Orgel, hverken Døbefont eller Alter. Og jeg sagde da til mig selv: Saaledes var det, aandeligt talt, i din Ungdom med det saakaldte »Gudshus« midt iblandt os, og da du af Aandens Drift vovede at opløfte Røsten og spørge: Er dette Herrens Hus?

Hvi er da hans Ord forsvundet? Og hvorfor hulker de da, Mænd og Kvinder, som fordmum altid fandt Frelseren derinde, men søger ham nu kun for-gæves?— da du spurgte saa dristig, da svarede de Højlærde, som var mildest: Du taler nok om Vartous-Koner! Men se, hvad Herren nu har gjort! saa at, naar dette Grus, dette Øde, denne Tomhed, som de jo sikkert vil, har givet Plads for alt, hvad der hører til et christeligt Bedehus, og naar da Kristi Ord bor rigelig derinde med Salmer og Lovsange og aandelige Viser i Vartous-Kirken, da kan du nok ogsaa i aandelig og christelig Forstand sige med Sandhed: Det gamle er forgaet, alt er blevet nyt! har vundet en ny og lysere Skikkelse paa den gamle Grundvold og inden de gamle Mure, som staar fast!— Og vel finder jeg nu, det vilde være for tidlig at tage Tonen saa højt. Men dog maa jeg sige: Gud ske Lov! her er begyndt en saadan kristelig Oplysning og Fornyelse, og den Aand, som har begyndt, er ogsaa mægtig til at fuldføre. Og hvad jeg dristig kan tilføje, det er, at denne ombygte, oplyste og fornyede Vartou-Kirke skal mange Herrens Dage staa som et levende Billede af den fri Folkekirke, som har afløst den trælbandne Statskirke hos os, og skal vise, at ligesom der staar skrevet: Hvor Herrens Aand er, der er Frihed! saaledes skal det her-efter siges, at hvor der er hjertelig Frihed, der kommer Herrens Aand, som gør levende, og levendegør Ordet baade i Talen, i Sangen og i Bønnen, og gør Hjertet levende til at bevise Kærligheds Kraft, føle Kærlighedens Glæde og hvile med Kærlighedens Fred i Vorherres Jesu Kristi Navn«. —

I 1854 fik Grundtvig en god Støtte til sit Arbejde i P. O. Boisen, der var gift med Meta, Grundtvigs Datter, som under Sjælesygdommen i 1844 havde været sin Faders bedste Trøst (Digtet: »Du lille, du kjære, da dyrt var Guds Ord . . .«). Boisen var tillige Bestyrer af Caroline Amalies Asylskole og kaldtes med Rette »Børnenes og de Fattiges Præst«. Han var ogsaa højt elsket af de gamle i Stiftelsen. Det var Boisen, der mere end nogen anden sang Grundtvigs Salmer og Sange ind i Skolen og Hjemmet (den blaa Sangbog). Det var et stort Tab for Grundtvig og for mange flere, da han døde 1862, kun 47 Aar gammel. Hans Eftermand som Kapellan blev Kristian Køster, der ogsaa blev en god og trofast Medhjælper for Grundtvig, ikke blot i Kirken, men ogsaa ved Udgivelsen af hans Skrifter. Det var ogsaa ham, der trak det store Læs ved Vennemøderne i 60'erne. Det sidste Vennemøde i 1871 oplevede han ikke, han døde 8./3. 1871, 34 Aar gammel. Den sidste Kapellan hos Grundtvig blev en ung Sønderjyde, Christian Jørgensen, som i 1870

N. F. S. Grundtvig.
(Fotografi af A. Lønborg 27. August 1872).

havde maattet opgive sit Embede i Sønderjylland. Han blev senere Præst i Visby i Thy.

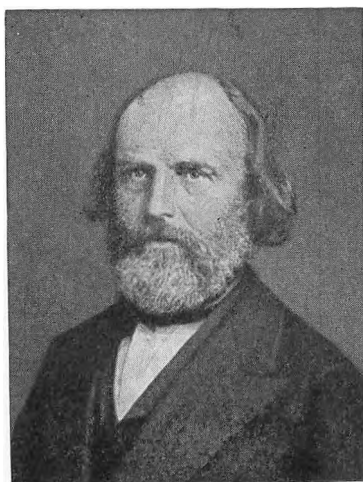
Selv om Grundtvig altsaa havde præstelig Medhjælp i 18 Aar, var det ikke mange Søndage, han ikke prædikede i Vartov Kirke. Endnu Dagen før sin Død, 14. Søndag eft. Trin., stod han paa Prædikestolen og vidnede om Barnetroens Magt. D. 2. September 1872 sov han hen. Men om ham tør vi sige det Ord fra Hebr. 11., 4., at »han taler efter sin Død«.

IV.

I 1872 var der udgaaet Indbydelse til Vennemøde i Dagene omkring Grundtvigs Fødselsdag. Da nu hans Død indtraf d. 2. September, udsattes Vennemødet til den 10., saa at Begravelsen d. 11. blev en Del af Mødet. Men allerede den 8. September, som var en Søndag, samlede en mægtig Skare fra hele Landet (fra Fyn alene kom ca. 800 Deltagere). Ved Gudstjenesten i Vartov kom C. J. Brandt til at tale, og da Kirken ikke kunde rumme den store Forsamling, holdt han sin Prædiken i Grønnegaarden, hvorefter Altergangen foregik i Kirken. Jordefærden fandt Sted den 11. September, først med en Højtid i Vor Frelzers Kirke, da Vartov Kirke slet ikke kunde rumme Deltagerne — alene af Præster var der henimod 300. Kisten blev ført ud til Banegaarden om ad Løngangsstræde, hvor der standsedes udenfor Vartov; Orgelet spillede »Krist stod op af Døde«, og fra Sørgekaren, fra Husene og fra Volden sang man med i et mægtigt Kor. Stadig under Sang gik Følget videre til Banegaarden, og Kisten førtes til »Aasen« ved Køge for at stilles ved Siden af Fru Marie Grundtvigs Kiste. Ved Vennemødet Dagen efter samlede Talerne og Talerne sig naturligt om, hvad Grundtvig havde betydet for den danske Menighed og for det danske Folk, og om hvorledes Arven efter ham skulde røgtes. Det var ved denne Lejlighed, Bjørnson holdt sin Tale om Forholdet til Tyskland, en Tale, der vakte nogen Misstemning og let kunde have ført til mere, hvis ikke Brandt som Ordstyrer havde dæmpet Bølgerne.

Allerede da Brandt havde prædikeret paa Grundtvigs Fødselsdag, var der mange, der følte, at han burde være den Gamles Eftermand som Præst ved Vartov; det var ogsaa den fri Menigheds Ønske, og det blev imødekommet ved hans Udnævnelse d. 30./11. 1872. Carl Joakim Brandt var født i Nyborg 15./8. 1817, blev theol. Kand. 1841 og derefter i en Række Aar Læ-

rer ved Vajsenhuset. I 1856 blev han Forstander ved Grundtvigs Højskole og 1860 Sognepræst i Rønnebæk. Brandt var meget kyndig i dansk Kirkehistorie og gammel dansk Litteratur (Klosterlæsning), og navnlig den danske Salmeligdigting var han hjemme i som faa. Han udgav sammen med Ludvig Helweg »Den danske Salmeligdigting« (1846). I 1845 begyndte han Udgivelsen af »Dansk Kirketidende« og ledede den, med Undtagelse af de 12 Aars Præstetid i Rønnebæk, til sin Død i 1889. Han var derigennem en

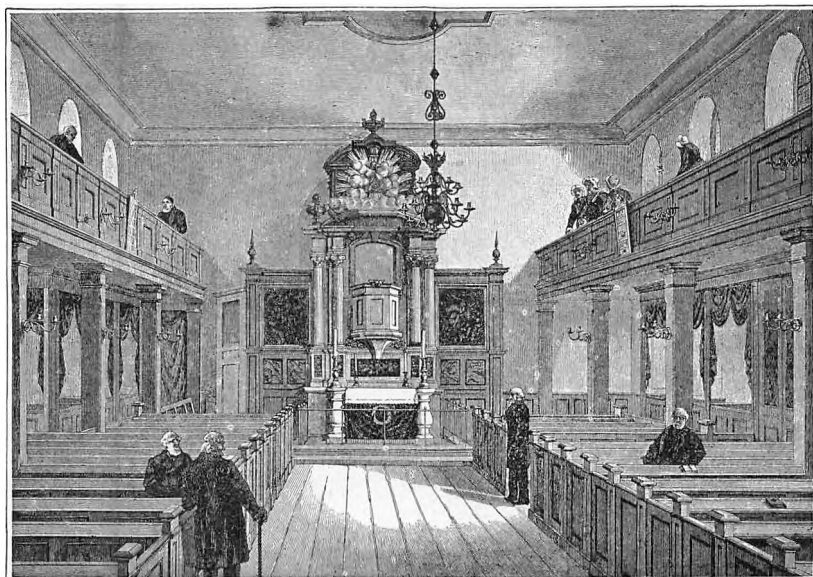

C. J. Brandt

af de mest fremragende Talsmænd for den kirkelige Anskuelse.

Der var selvsagt ingen, der kunde fylde Grundtvigs Plads, men som hans Lærling og Tolker af hans Tanker paa selvstændig Vis var Brandt vistnok den, der bedst kunde følge ham efter som Præst ved Vartov. Menigheden og Kirkelivet der kunde ogsaa i hans Tid ses som Midtpunktet for det grundtvigske Samfundsliv, ikke mindst derved at han samlede mange vordende Præster om sin Prædikestol. Og Kredsen i Vartov Kirke øgedes stadig, ligesom Kirkesangen klang usvækket. Brandt samlede »Festsalmer« i en ny Udgave (1873) med den Ordning, der bibeholdtes i mange Aar, og som ogsaa lagdes til Grund for Udgaven 1927. Desuden føjede han i Aarens Løb flere Tillæg til, hvorved ogsaa Kingos og Brorsons Salmer m. fl. kom ind i Vartovmenighedens Salmesang. Fra Brandts egen Haand har vi adskillige Salmer og Sange (Legender — Blomster i Vaar — Klokken slaar — flere Oversættelser fra islandsk Salmeligdigting).

I 1876 oprettedes Skolefondet, der understøttede Børn i Hans Gregersens Skole. Dette Fond overgik i 1892 til nævnte Skole. Laanefondet stiftedes i 1878 med det Formaal at komme Mennesker indenfor Menigheden til Hjælp i en vanske-

Det indre af Vartov Kirke. Tegnet af C. V. Nielsen.
(Træsnit i Illustreret Tidende 1883).

lig Situation med mindre Laan paa billige Vilkaar og med lempelige Afdrag. Fondet bestaar endnu som en lille Kapital i Nødsfald. I 1879 dannedes Fondet for Vartov fri Menighed, det saakaldte Kirkefond, dels ved Gaver, dels ved Overskud fra Vennemøder. Af dette Fond bekostedes i 1887 Istandsættelsen af den syvarmede Guldlysestage, danske Kvinders Gave til Grundtvig ved Jubilæet 1861. I 1888 vedtoges Love for Vartov fri Menighedsforening, hvis Formaal skulle være at varetage Menighedens Anliggender samt styre Pengemidlerne i de forskellige Fond. Bestyrelsen bestod af 7 Medlemmer.

I 1889 holdtes d. 15. Juni en festlig Sammenkomst i Dyrehaven til Minde om Grundtvigs Udnævnelse til Vartov 50 Aar før.

I Brandts sidste Præsteaar havde han en Kapellan til Hjælp, først Johan Clausen (1886–89), senere Præst ved Immanuelskirkens Valgmenighed, — dernæst kort før sin Død sin Søn Karl Gunnar Brandt, senere Sognepræst i Rønnebæk.

Brandt døde 27./12. 1889 og efterfulgtes af sin Svigersøn Jørgen

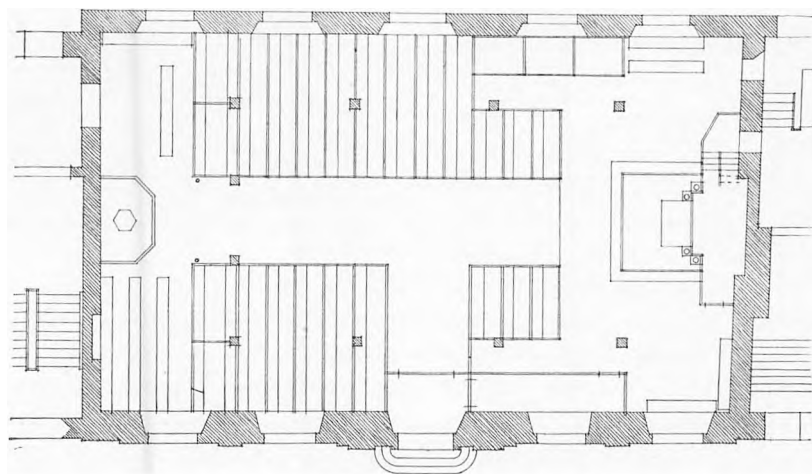
Herman Monrad. En stor Del af Menigheden havde ønsket Frederik Jungersen, Sognepræst i Vig, til Brandts Efterfølger, men af politiske Grunde nægtede Minister Scavenius at efterkomme dette Ønske. Følgen blev en Adskillelse indenfor Menigheden, idet en stor Del af dens Medlemmer dannede »Københavns Valgmenighed af 1890« med Fr. Jungersen som Præst. Denne Menighed samledes først i Bedesalen paa Chr. Winthersvej, indtil Immanuelskirken blev bygget (indviet 1893). Men de to Menighedskredse skiltes i

J. H. Monrad.

Fred og Forstaaelse, og Vartovkredsen gav Udtryk derfor ved i 1891 at skænke det førnævnte Kirkefond (2500 Kr.) samt et lille Legat paa 200 Kr. til Valgmenigheden. Denne Gave ledsagedes af en Skrivelse, hvori man udtaler Haabet om, at Gaven maa blive til Hjælp . . »til at tilvejebringe udvortes Betingelser for et Samfundsliv, der i sin Kreds fortsætter det Menighedsliv, som grundedes i Vartov fri Menighed under Grundtvigs Præstegærning og fortsattes i C. J. Brandts Præstetid, og som fremdeles vil blive fortsat i denne Kreds under de hidtilværende ydre Vilkaar — saalænge Gud giver Naade dertil«. I en Takkeskrivelse fra Valgmenigheden hedder det: »Som vi i Gaven ser et Vidnesbyrd om, at Følelsen af begge Kredses Fællesskab er levende i den nuværende fri Menighed, der samler sig i Vartov, saaledes tør vi vidne, at den er ikke mindre levende i Valgmenighedens Kreds«. Det viste sig, at der var god Brug for begge Kirker, og i Vartov samledes stadig en stor Menighed. J. H. Monrad var født 4./2. 1848, blev teol. Kand. 1873, Kapellan i Farum 1875, Sognepræst i Lem 1878 og i Køge 1883. Han fik ved sin ejendommelige alvorlige og aandfulde Forkyndelse stor Betydning ikke mindst for unge. Ogsaa de gamle i Stiftelsen tog han sig trofast af og var meget elsket af dem.

Ogsaa som Redaktør af Dansk Kirketidende efterfulgte han Brandt og ledede Bladet med stor Dygtighed; de 13 Aargange under hans Styre var vel nok Dansk Kirketidendes ypperste Tid, især paa Grund af hans egne Artikler, klare, pointerede og formfuldendte som de var. I »Dansk Kirkeliv i Halvfemserne« har han samlet en Del af disse Artikler. Meget vægtige Bidrag gav han til den kirkepolitiske Forhandling og var en utrættelig Tals-

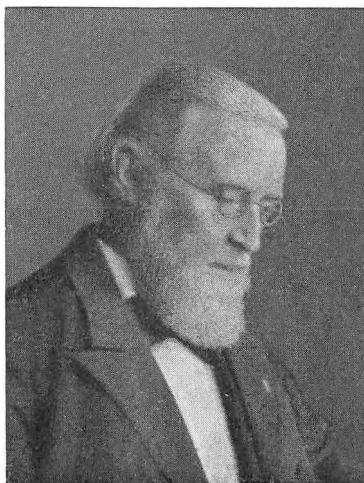
Grundplan af Vartov Kirke før 1935.

mand for »Den taalsomme Folkekirke«. Han kaldte sig selv en »Elsker af grundtvigsk Digtning« og gav et smukt Vidnesbyrd derom i »Studier over Grundtvigske Digte«.

I Monrads Tid øgedes Salmebogen med et Tillæg (1893), saa at den nu talte 460 Salmer. – Ved et Menighedsmøde 1891 blev det vedtaget at stifte »Vartov fri Menighedsforening«, der skulde ledes af en særlig valgt Bestyrelse og bestaa uafhængig af Hjælpekassen; derved ophævedes de i 1888 vedtagne Love, der forøvrigt næppe nogensinde havde været i Virksomhed. I 1891 oprettedes ogsaa en Sygeplejekasse for Vartov Menighed, efter at Frøken Anna Thomsen (Søster Anna) havde tilbudt sin Hjælp. Det ophørte imidlertid allerede 1894, da Søster Anna

fulgte med Monrad til Frederikskirken; hun gjorde et stort og trofast Arbejde som Sygeplejerske i denne Menighed til sin Død i 1919.

Monrads Præstetid ved Vartov blev kun kort; han fulgte i 1894 Tietgens Opfordring til at blive Frederikskirkens (Marmorkirkens) første Præst. En Del af Menigheden fulgte ham dertil, men det viste sig atter, at der trods denne Aareladning fremdeles kunde samles en livskraftig Vartovmenighed, da V. J. Hoff blev Menighedens Præst.

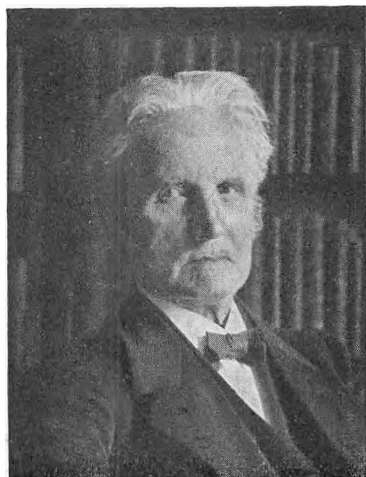
V. J. Hoff.

Villiam Johan Hoff var født 11./10. 1832, blev teol. Kand. 1857, Huslærer paa Gl. Køgegaard og 1860 Kapellan i Vallekilde hos sin Svigerfader H. Bonnevie. I 1872 blev han Præst for den nyoprettede Valgmenighed i Ubbesrup, hvorfra han 1894 kom til Vartov. Han var kendt over hele Landet som kirkelig Taler og Forfatter; det mest udbredte af hans Skrifter er Andagtsbogen »Fra Kirken og fra Lønkamret«, der endnu bruges af mange som daglig Læsning. Han samlede ved sin alvorlige og hjærtelige Forkyndelse en stor Kreds i Vartov Kirke og fik ikke mindst ved sin Konfirmandundervisning stor Indflydelse paa de unge (Bogen: Guds=Ordets Herlighed). Ogsaa han føjede et Tillæg til »Festsalmer«, hvorved den voksede til 506 Salmer. Denne Skikkelse beholdt Salmebogen til 1927.

Sammen med Monrad og Fr. Jungersen stiftede Hoff »Kirkeligt Samfund af 98« og blev dets første Formand.

I 1899 tilfaldt der Vartov Menighed et Legat som Arv efter Brygger Jens Vestberg og Hustru til Fordel for Præsten og den frivillige Hjælpeforening i Vartov Menighedskreds. I 1902 blev der foretaget en Hovedrestavrering af Kirkens Indre, og Gudstjenesten holdtes i den Tid i Vor Frelzers Kirke. Iøvrigt ændrede denne Restavrering ikke Kirkens Udseende i nogen væsentlig Grad.

Hoff døde 24./1. 1907, og hans Efterfølger, den sidste Præst i Vartov under de gamle Forhold, blev Provst Anders Andersen. Han var født 18./1. 1846, blev teol. Kand. 1869, Manuduktør, Kapellan i Jelling 1873, Sognepræst i Uldum 1877, Søborg 1887 og St. Olai i Helsingør 1902. Han var en lærd Teolog,

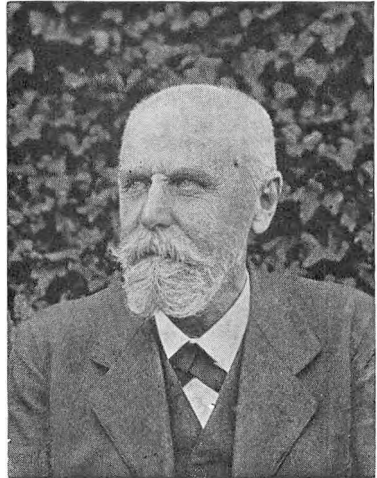
A. Andersen.

»Danmarks lærdeste Præst«, blev 1904 Censor ved teol. Eksamen og 1917 dr. theol. h. c. Af hans Skrifter maa særlig nævnes hans store Evangelieværk: De fire Evangeliers Opfattelse af Herrens Liv og i Tilslutning dertil de to Bøger »Menneskesønnen« og »Mennesket«. Skønt disse Bøger er Frugt af et meget grundigt Studium og rummer originale Tanker og Synspunkter, er de tilgængelige for enhver, der ikke lader sig trætte af den noget tunge Stil. Hans Prædikener var, skønt indholdsmættede, meget lette at høre og forstaa, og den, der først rigtig havde hørt

ham, kunde vanskelig slippe ham igen. Et levende Indtryk af hans dybe kristelige Tale giver de stenograferede Prædikener i Samlingerne »Den store Glæde« og »Gudsfreden«. — Da der var Udsigt til, at Vartov Stiftelses kirkelige Forhold i en nær Fremtid kunde forandres og Præsteembedet delvis blive ophævet, blev der allerede i 1907 Tale indenfor Menighedskredsen om en fastere Organisation med Sognebaandsløsning og Menighedsraad. Dette førte i 1910 til Dannelsen af »Vartov fri Menigheds-samfund«. Tilløb dertil var gjort flere Gange som ovenfor nævnt, men nu først blev det virkelig fastlagt, og der oprettedes et Menighedsnævn, for hvilket Præsten var Formand, til at varetage Menighedens Interesser, navnlig naar man kom til at staa overfor en Ændring af Forholdet til Stiftelsen. Dette indtraf ved Provst Andersens Død (11./3. 1919).

V.

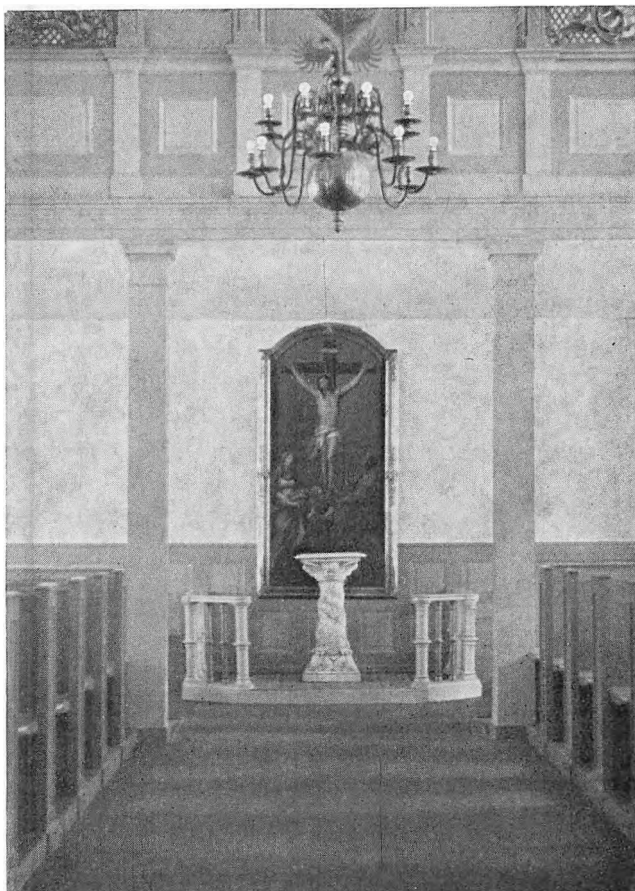
Da Vartov Præsteembede ved Provst Andersens Død blev ledigt, vedtog Københavns Magistrat som Patron for Stiftelsen at ophæve Embedet som Hospitalspræst, saaledes at der i Fremtiden skulde konstitueres en Præst paa kortere Aaremaal. Hermed ophævedes Fællesskabet mellem Stiftelsen og Menighedssamfundet. Der var i dette ingen Tvivl om, at man vilde fortsætte sit Samliv under en eller anden Form, Spørgsmaalet var blot, hvilken Form man skulde vælge. Der var en Mulighed for, at Kirkeminsteren vilde udvirke Dannelsen af et ganske lille, nærmest pro forma Sogn omkring Vartov, hvorved den økonomiske Basis for Fortsættelsen vilde være tilstede. Men Stemningen gik dog mere og mere i Retning af Valgmenighed, hvori man saa en naturligere Udvikling fra det tidligere Forhold. Den 26. Maj 1920 modtog Menigheden kongelig Anerkendelse som Valgmenighed under Navnet »Vartov fri Menighedssamfund«,*) og samtidig anerkendtes hidtilværende Sognepræst i Hesselager L. H. Carstensen som Præst for Vartov Valgmenighed.

H. Carstensen.

Hemming Carstensen var født 23./8. 1859, blev teol. Kand. 1883, Lærer paa Jonstrup Seminarium 1884, Sognepræst i Navstrup 1886, i Sejling 1894 (fra 1895 tillige Lærer ved Silkeborg Seminarium) og i Hesselager 1912. Den 30. Maj 1920 blev han

*) Navnet ændret i 1951 til »Vartov Valgmenighed«.

Døbefonten.

indsat i Vartov Kirke. Han var meget anset baade som Skolemand og som Præst, og det var lykkeligt for Valgmenigheden, at den fik denne betydelige Mand som sin første Præst. Desværre blev han allerede 1923 ramt af den Sygdom, der tvang ham til i 1925 at opgive sin Gærning. Han døde 4./1. 1928. – Hans Eftermand blev Menighedens nuværende Præst Th. Balslev, tidligere Præst for Frimenigheden paa Mors og i Thy. Han blev indsat i Vartov Kirke den 6. September 1925.

Valgmenighedens Historie er det endnu ikke Tiden til at skrive udførligt om. Og naar der i dette lille Skrift hidtil har været talt mere om Vartov Kirkes ydre Historie end om Livet i den, er det en Selvfølge, at det ogsaa maa gælde vor egen Tid. Her skal da kun nævnes nogle enkelte Trin i Udviklingen, vedrørende dels Gudstjenesten, dels Arbejdet for at fæstne og udvide Rammerne for Menighedens Liv.

Efter 1925 blev Spørgsmaalet om en ny Salmebog brændende. Den hidtil brugte var uforandret fra Hoff's Tid (1895) og var temmelig uhaandterlig med sine mange Tillæg. Den var desuden ved denne Tid næsten udsolgt. De to københavnske Valgmenigheder enedes da om at samle og udgive en ny Salmebog. Men i Følelsen af, hvad den gamle Salmebog havde betydet, ønskede man at holde sig saa nær til den som muligt; nogle faa Salmer blev udskudt og nogle flere optaget, og det hele blev bragt under fælles Ordning, idet man holdt sig temmelig nøje til den af Brandt givne Inddeling. Salmebogen fik Titlen »Festsalmer« med Undertitel »N. F. S. Grundtvigs Kirkesalmebog«, og den indførtes til Brug i 1928. Da denne Salmebog i 1950 var udsolgt, gik Vartov Valgmenighed over til at benytte den i de fleste af de frie Menigheder indførte Salmebog »Salmer«.

Orgelet, der stammede fra 1872, havde i lang Tid været mindre tilfredsstillende. Det blev i 1928 restavreret og betydelig udvidet, saa at det nu har 20 Stemmer med to Manualer og Pedal. Hele Udgiften dertil blev bekostet af et Medlem af Menigheden. Det er nu et meget fyldigt og smukt Instrument.

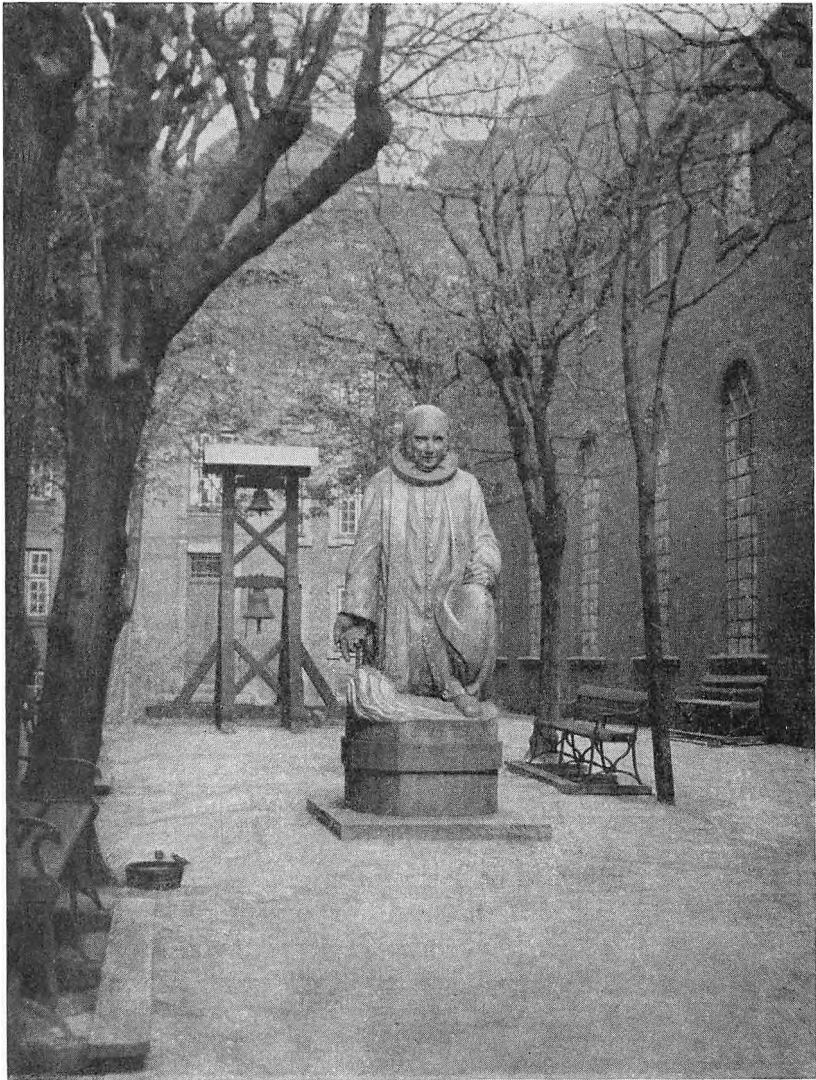
Endelig maa det anføres, at Menigheden i 1937 bestemte sig til at indføre Særkalke til Brug ved Nadvergudstjenesten.

Da Valgmenigheden i 1920 begyndte, maatte den leje Kirken af Vartov Hospital og fik Lejemaalet paa meget billige Vilkaar, men paa den Betingelse, at Menigheden paatog sig al Vedligeholdelse. Det viste sig straks nødvendigt at undermure Kirken ud mod Løngangsstræde, en Udgift, der kunde være bleven tung nok for den lille nystiftede Menighed, men Kirkeminister og Finansudvalg viste den Imødekommenhed at faa bevilget Udgifterne dertil. Trods Sandsynligheden for, at der kunde komme

flere Udgifter af samme Slags, vovede man sig til at indlede Forhandling om Køb af Kirken. Derved vilde Menigheden komme til at bo i sit eget Hus, og den kunde ogsaa væрге Kirken mod den Fare for Nedbrydning, som truede hele Stiftelsens Bygning. Det lykkedes ved en Indsamling i Menigheden at skaffe saa stor en Sum, at man kunde købe Kirken og præstere den første Udbetaling. Magistraten viste Menigheden den Velvilje at overlade den Kirken med tilstødende Bygning mod Øst for Grundens Værdi. Dette skete 1925, og allerede Aaret efter maatte der foretages en ny større Udbedring, idet Façaden mod Løngangsstræde maatte restavreres.

En Del af Bygningen kunde udlejes, men det var efter Købet af Kirken Maalet at frigøre det mest mulige til Menighedens eget Brug. Det første Skridt i den Retning blev taget 1930, da man sammen med Stiftelsen opførte Tilbygningen i Grønnegaarden. I Stiftelsens Del af denne Tilbygning indrettedes et Ligkapel, der var til fælles Brug, men efter Hospitalets Flytning til Gammel Kloster (1934) blev det reserveret Valgmenigheden mod en mindre aarlig Leje. I Valgmenighedens Del af den nye Bygning sammen med den gamle Bygning Øst for Kirken blev bl. a. indrettet en Præstebolig. Ved samme Lejlighed indlagdes Centralvarme, og Kirkens Varmeforhold og Ventilation blev bragt i god Stand.

Det sidste store Skridt mod at skabe et Hjem for Menigheden blev taget i 1935. Da blev hele Kirkens Indre grundigt restavreret (Arkitekt Helge Holm). Alle Ydermurene blev undermurede, Pillerne i Kirken ført op til Loftet og alt Inventaret bragt i god og smuk Stand. Men tillige blev hele Etagen over Kirken taget ind til Menighedens Brug, idet der indrettedes en stor og smuk Menighedssal m. m. samt en ypperlig Konfirmandstue. I Konfirmandstuen blev det store Maleri af Brandt, som før havde haft Plads i Kirken, nu anbragt tillige med Billeder af de senere Præster ved Vartov Kirke. I Hundredeaaret efter Grundtvigs Ansættelse ved Vartov erhvervede Menigheden Constantin Hansens Portræt af Grundtvig (Kopi, men malet af Kunstneren selv). Senere (1951) modtog Menigheden som Gave en Statuette af Grundtvig (O. Evens sc). Og i Grønnegaarden staar Niels Skovgaards herlige

Vartov Grønnegaard med Niels Skovgaards Grundtvigstatue.*)

Granit-Statue, rejst 1932. Statuen tilhører Carlsberg-Fondet, men det maa haabes, at den længe maa beholde sin Plads, omgivet

*) Statuen er nu anbragt i den vestre Ende af Grønnegaarden.

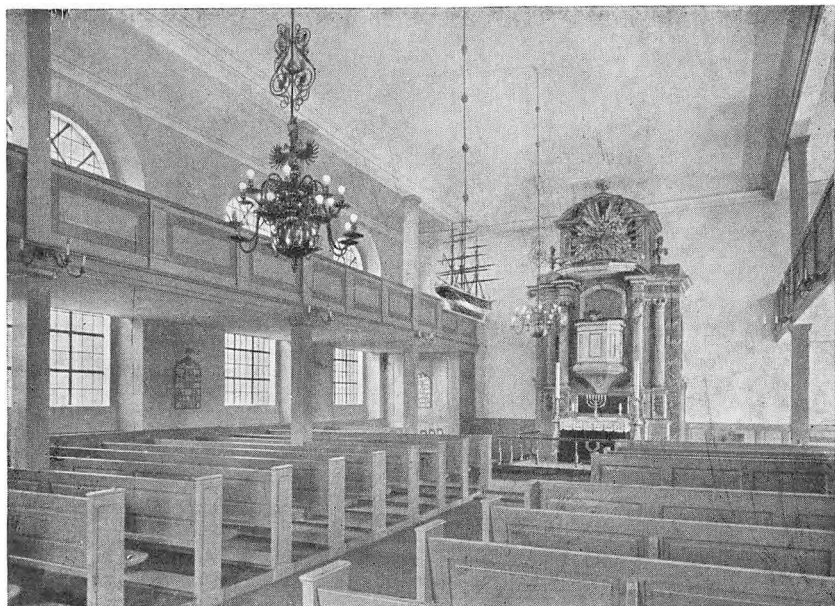
af de gamle skønne Bygninger og mindende Kirkegængerne ikke blot om den Aandens Stormand, paa hvis Skuldre vi staar, men fremfor alt om det, han peger paa, det der var Kærnen i hans Forkyndelse og i Menighedens Bekendelse og Lovsang: Livets Ord af Guddoms-Rod – Kilden er til Livets Flod.

I 1934 overtog Københavns Kommune Vartov Hospitals Bygninger, efter at Stiftelsen var flyttet til Gammel Kloster. I de følgende Aar var Bygningen jævnlig truet med Nedrivning, men Faren blev lykkelig afværget, da i 1947 Kirkeligt Samfund købte Vartov og gennem en omfattende Restavrering gjorde Huset til Midtpunkt for sit Ungdomsarbejde i København. Derved opnaedes baade, at den ejendommelige og smukke Bygning blev bevaret og Kirken blev forskaanet for at blive omgivet af høje Huse, og at Menigheden fik et Naboskab til Virksomheder, som den kunde føle sig i Kontakt med. Et Led heri var Indrettelsen af et Fritidshjem og en Børnehave («Eva Balslevs Børnehave», kaldt saaledes til Minde om Fru Eva Balslev, død 1945). Disse to Institutioner drives i Fællesskab af Kirkeligt Samfund og Vartov Valgmenighed.

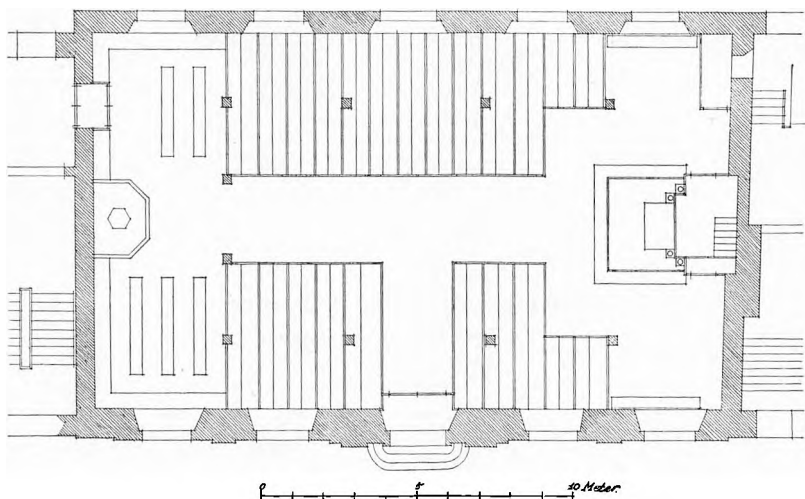
Endnu kan tilføjes, at der i 1949 blev indlagt Fjernvarme i Menighedens Ejendom ligesom i den øvrige Del af Vartov, en kostbar, men meget værdifuld Ordning.

De store Udgifter til Ombygning og Restavrering vilde ikke have kunnet bæres, om ikke Valgmenigheden havde faaet Støtte dertil fra forskellig Side. Det blev en god Hjælp baade til Starten og til den fortsatte aarlige Drift, at Kirkeminister Th. Povlsen foreslog og fik bevilget paa Finansloven et Beløb paa 4000 Kr. aarlig til Menigheden (nu reduceret til 3060 Kr.). Han gjorde dette i Forstaaelsen af, at Staten burde bidrage til Bevarelsen af den Kirke, der havde betydet saa meget for Danmark, og vel til lige i Bevidstheden om, at Valgmenigheden havde fritaget de offentlige Midler for de store Udgifter, Oprettelsen af et Sogn omkring Vartov vilde have medført.

Ogsaa fra den Carlsen-Lange'ske Stiftelse har Kirken adskillige Gange i Aarenes Løb modtaget Støtte til Arbejdet paa at bevare og forskønne Bygningen.

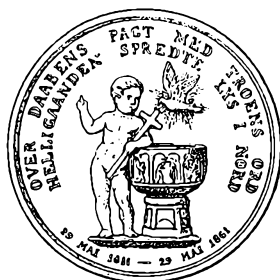

Vartov Kirke efter Restavreringen 1935.

Grundplan af Kirken efter Restavreringen 1935.

Men ved Siden deraf har der altid været Redebonhed hos Medlemmerne til at hjælpe i en vanskelig Situation, baade ved almindelige Indsamlinger og ved Gaver fra enkelte. Uden det kunde hverken Kirken være bleven købt eller den store Ombygning i 1935 være bleven gennemført. Mange Gange er der ogsaa givet smaa og store Gaver til at gavne og pryde Kirken. Og det er en Glæde at kunne sige, at alle disse Gaver, de mindste saavel som de største, bærer Vidne om stor Kærlighed til det Kirkehus, der ikke blot rummer Minder, men hvor vi stadig samles til fælles Glæde. Denne Kærlighed har ogsaa givet sig Udslag i adskillige Gaver efter afdøde Medlemmer, nogle til aldeles fri Anvendelse, andre fastlagt i Legater. Indtægterne af disse Legater har tildels bundet Formaal, men der er alligevel derigennem givet Menigheden en stor Hjælp til den aarlige Drift og til særlige større Udgifter, og vi kan med Taknemmelighed sige, at vi altid, ogsaa naar Vanskelighederne syntes meget store, har faaet, hvad vi havde behov.

Skuepenge i Anledning af Grundtvigs
50 Aars Præstjubilæum.

Denne korte Redegørelse for Vartov Valgmenigheds Historie i de 35 Aar, den har været til, har helt maattet holde sig til de ydre Rammer. Det vigtigste, Livet indenfor disse Rammer, kan der ikke fældes Dom over hverken af os selv eller af andre Mennesker. Kun ét kan vi sige, at vi er taknemmelige for, at vi har kunnet leve vort Liv fra Dag til Dag og har kunnet samles i vor lille Kirke med de store Minder med hjærtelig Glæde ogsaa over Nutiden og med godt Mod for Fremtiden. Og vi kan udtrykke vor Tro og vort Haab i de Ord, som i sin Tid blev udtalt, at »det Menighedsliv, som grundedes i Vartov frie Menighed under Grundtvigs Præstegærning – fremdeles vil blive fortsat i denne Kreds, saa længe Gud giver Naade dertil!«

Trykt i 1200 Eksemplarer

**Bogtryk:
THOMSENS BOGTRYKKERI – HOLSTEBRO**

**Billederne er udførte i
F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS
ATELIER**